

Приложение №2
к основной образовательной программе
основного общего образования МБОУ «СОШ № 9 г.Шали»
приказ №1 от 30.08.2022г.

*Фонд оценочных средств
по чеченскому языку
5 класс*

г. Шали , 2022 г.

5 класс
Похчийн мотт

<p>Карладак кхар</p>	<p>Талламан диктант</p>	<p align="center">«Бекъа.»</p> <p>Дешараи шо чекхделира. Текхечира аьхкенап каникулаш. Хьуьсеен Идрис волчу бригаде балха вахара. Сатоссуи хьала а г'отгий, бекъа Тамо волалора иза. «Казбек, схьало ког! Казбек, гора х'отта!»-бохуи Тамайора Хьуьсеена иза.</p> <p>Инваре дара Хьуьсеен дувххьара цунна т'ехууи. Бекъа охьатобхна лазорна кхоьруш, наха т'ехха ца вуьтура и ка.</p> <p>Амма к'лант кхоьруш вацара. Бекъан амал дика евжера цунна. Дувретанан гавлаш бага а йовхкина, бекъа керта юххе а обзна, т'еххира Хьуьсеен. Казбек т'ехьарчу кочни т'е ира а х'уьттуш, готийсаелира.</p> <p>Вехха идийра цо иза, амма Хьуьсеен ч'отта Тара говрахь. Дика хаьара цунна говраца шен дег' дело....</p> <p>(90 дош. Х.-А.Берсанов. «Вайн махкара акхарой а олхазарш а.»)</p> <p>Грамматически т'едахарш.</p> <p>1.) 3-чу абзацера схьаьзде: 1-ра вариант-ц'ероенишш. 2-г'а вариант- билеаьлтишш.</p> <p>2.) К'ел сиз хьавхначу дешийн дожарш билеаьлте</p>
<p>Предложе ниш кьорта а, кьортаза а межан</p>	<p>Талламан диктант</p>	<p align="center">«Зайнди»</p> <p>Аьхкенап юккьера бутт т'екхечира. Цу багтахь кьабеттина денон довха дог'ура. Нарни дийнахь саьуьт'ура г'авттина Бисолта мангал хьакха вахара. Цу дийнахь дуларчу юьртахь базар яра. Кхо герга даьтта а обзна. Аруха цу базара яха елира. Цо ша базар яхале дуккха а г'уллакхаш дехкира Зайндина т'е....</p> <p>Бола кьовлалуш, саиа ц'а кхечира Аруха. Цунна шайн кертахь хилла кьавхьа де гира. Д'асахьежарх, мохь тохарх Зайнди-м ца каравора....</p> <p>Бисолтий, Арухий дукха хан ялале, цавшишша суьйренан х'ума а йиьна, охьалижира. И шивь банха Зайнди лаха синг'аттам болуи а цацара.</p> <p>(83 дош. Бадуев С.)</p> <p>Грамматически т'еделлар.</p> <p><i>Синтаксически таллам бе.</i></p> <p>1-ра вариант-1-ра предл. 2-г'а вариант-2-г'а предл.</p>
<p>Предложе ниш ц'хьанатай панера меженаш</p>	<p>Сочинени</p>	<p align="center">«Суна х'унда беца похчийн мотт»</p>

Синтаксисе
пунктуаци

Талламан
диктант

«Ia»

Ia Ialamexь уггар шийла хан ю. Муха хуур ду. Ia доьлча?

Халкьо олуш ду: «Малх ца кхавчча. Ia дулу». Ива нийса ду. Де уггар дацделна хан хуьлу иза. Цул тIавхьа доглу масех де кхин хийна ца дунлаьтта. Иденон дIадевлча. де дахдала долало. Таьнан уггар шийла хан мур хуьлу. Цунах чилла олу. Чилта юлу Ia доьлча тIаде дIадаьлна. Иза шовзткьа дийнахь-бусий лавтта.

Чидлахь, гIайба санна. тIе ло а диллина. масео тенан лавтта хIуьтгуш букардахна хуьлу дигтани, коьдани. Таьнан хуш, хьежа ца кIордон, небавхьа хаза хуьлу. ХIаваь цIена садеIа атта долун.

(94 дон. Хь.Хасаев. «Iaьнан чидлахь.»)

Грамматически тIедахкарш.

1.) *Билгалдаха деха мукьа авьнани.* (Кеп. Шийла)

2.) *Схьаязде:*

1-ра вариант-*мукьаза шийла ши эл ул-ул доь дани иза долу деишани.*

2-гIа вариант-*ийла мукьаза элани шийца долу деишани.*

Фонетика,
графика,
орфогра-
фи

Изложе-
ни

«Майра хьаша»

Iалара хьаша веара тхо долчу. Казбек яра цуьнан тIе тхан хенара вара иза. Жима хиларх. хьаша-хьаша ма ду. Цундела, вайн гIиллакхо ма-хьобхура. лорура оха ил тхешан ма-хуьллу там бора. Таманийна амал яра хьешан доьза воглуш а цIена бедарш юхура но. Тхобга тIеххула хьобжура иза. ша массарел воккха, хьекьале хегара. Хабар дийна чIогIа луш вара.

Шена экекурсехь гинарг, тIаккха яккхийчу гIаланашкахула делар дуьйций. багомш гIовгийначохь дуьтура но берани. Ингта дийцира тхо тхуна. цхьана дийнахь хьуьнхахь ша текхарг муха дешира.

ХIорш, цхьа тоба берани. лам тIе девала хиллира. Довзун, хIорш дIадовлхун, кхарна хьалхха, шок а тоьхна. тIеболабелла цхьа кьорза лавхьа. ХIокхо хIума и кхера цIа луш. лога тIе ког а билийнаа. багара мог чIешалган. оззийна схьабавкхина.

Iо и дийцинчу шолгIачу дийнахь эвайнетехь доьзун дара тхо. Цхьана хенахь тхан хьешан-«Вай, мама-а!»-авла мохь белира. ДIаиккхира иза. Оццул майра кIанг кхейрийнарг хIун ю техьа авла, цецбевла. тIедахара тхо. Iабдулла вара цхьа юткьа-Iавржа боьхьа хIума коганца юьйш воллуш.

-Вуй, Казбек, юккьачу хьуьнхахь боккхачу текхарган багара мотт баьккхина воду хьо х'окху жимачу х'умашки х'унда кхеравелла?-бехк баьккхира оха.

-Суна гинарг-м яцара жима.-бехказа вуйшира хьана

План

- 1.Галара хьана.
2. Хьешан тамашийна амал.
- 3.Хьешо наьхьанан мотт сьабаккхар.
- 4.Казбекан кхеравалар.
- 5.Бехказю.

Фонетика,
Графика,
орфогра-
фи

Сочинени

«Сан хьоме нана»

Фразеоло-
гизман

Изложе-
ни

«Хьоза»

Галла вахана .бена юккьехула сьаваог'уну вара до.
Суна хьалха делла доьдуш ж'абла дара.Цехьалха дара доьдуш
болар даг'дина леба дуйшира ивалшена хьалха дара доьдуш
олхазар долуш саниа.Бенан йохалла
д'асахьаьжча,з'акаран уллени можа а йолуш, коьрта т'ера
месала пелаган а долуш, жима хьоза гира суна.Бена
чуьра охьадоьжнера иза (мохо ч'ог'ла десталора бенара
дигтан),меттах ца хьовш хинна тара иза.х'етта девла
дог'ут'еман,г'ор доцуш, даржа а дина.

Сан ж'абла жим –жимма доьдуш гергадахара цунна.
Ц'ехьана уллорчу дигтан т'ера цунна хьалха
охьадуьйжира, цекха т'ера пелаган тавржа а долуш
долухьоза-бага г'аттийна церган гуш т'ечу
ж'аблина,хьалха дусаделла буйрса хьера дивла сан д'ина
д'шоза д'ай-схьай иккхира иза.

Шен к'орнина хьалха иккхина иза
к'елхьараяккхаг'ертара иза. Амма цуьнан жима дег'и
кхерамах хьбнера дог'детталора, аз а д'иделдералла д'ина
хьийзара хьоза,шен дег' а,са а ца кхоалора но.

Мел доккха динзаре хета дезара цуьнна ж'абла!Амма
х'етте ашен лекхачу, кхерамехь доьчу дигтан гова т'ехь
ца т'ийра иза.

План

- 1.Бена юккьехула сьаваог'уну.
- 2.Ж'аблин теба долар

Дешан
Мотташ

Талламан
диктант

«Жа дажон»

Кест-кеста вовшашна улдохь шелора жа дажон воьдуш
Ибрах'имий, бажа бажон воду Хашаший, Хашаший
цхьац ца тайна хьехаман бора воккхачу етаг.Цо цунна

дуйцура май раллех а, добналлех а, етогаллех а лавина.
Ханпашас боккхачу безамца ладуг Тура воккхачу егина
дуйцучуьнга. Дубххьал дла Ханпаша верхьама.

ИбрахИма элира:

- Ва, Паша, нехан бежнаш дажон делар охь ду на аьлла
хьовга цхьаммо а?

- Охь хьаха ду пахе сискал йобхун делна, - сикха жон
делира Ханпашас.

-Кхул тоьлан болх бацара хьуна кхузахь?

- Сунна нефтекачке балха ваха лаьара. амма ео дла аь
оьцу, жима ву бохун. (91 дош)

Грамматически тедиллар.

1.2-чу предл.бе ситтакенчески къастам.

2.Цхьанатайтанарчу меженацина буха сиз хьакха.

3.Карае чолхе предл. амма хунтургана. Грамм.бахма,
билгалбаха

4.Тедерзар билгалдаккха.

5. Автор деинани билгалдаха.

6.Диалог юххе Д. тилла.

Щердош
(вокъара
къетам)

Изложе-
ни

«Ден весет»

Цхьана етеган ворхI кIант хилла. Мацца а, шех ден
цамгар кхетча, дае, кхайкхина и ворхIе кIант теI а
валийна, цаьрга аьлла:

-ВорхIе а, ваха а гIой, цхьацца сара а бохьун чуволца
аса, со валале, цхьа весет дийр ду шувга!

Цхьацца сара бохьун, чу а веана, ворхIе а ден
хьалха дIахIовттина.

Дас аьлла: «И ворхIе а сара воннах а гой» - да
а хьарчаяй, цхьа цIов бе».

Шайга аьларг дина кIентана.

Дас воккхахволчу кIанте аьлла:

-Схьаьцал, кIант, уьш кагдан хьажал.

Цу серах дина девзиг, гоьла теI а теIони, кагдан
гIертарх, ца кагделла кIанте.

Цуьнга санна, вухку вежаринка а аьлла дае. Цаьржа
цхьаьнгте а ца кагделла девзиг.

ТIаккха дае аьлла:

- И хора сара къаста а бай, ша-ша а баккхий, хьовсала,
шайга уьш кегIой.

Цо ма-аллара, серий ша-ша давхна, кегIина.

Дас тIаккха шен кIентанка аьлла:

-Хьовсала, сан кIентий. И аша цхьаьна воннах гоьла
ворхI сара санна, шу цхьаьна, бертахь, воннийн гIой, си,
хилахь, шух адам а кхьарлар дац, амма шу воннах доьлаца.

наха шу а дорур дац. Барт цхъаь болуш хила даши. Царч
чIогIа маIна долуш хIума ду шуна.

Картацк
вхар

Талламан
диктант

«Талам»

Талам. И дош доца делахь а. шен чулацам кIоргера
болуш ду. Адамийн а, дийла-гийн а, хьаншийн а дахар
Таламах хьаьда хила йиш йолуш дац.

Самукъане, хаза бIаьете чекхъелира. ТIеера беркате,
йовха аьхке. Иза адаман-на угтар каде мур бу.

Акхарой а. олхазарш а синтем боцуш делара. Цара шай,
бIаьета дуьненчу евла кIорнен кхнайора, Таланийора,
уьш когайохуьйтура. Малх гучуболлушехь, дохк Iаьанма
баца тIера тхин тIадамаш дакъаделира. ДерттIаьам,
малхана дела а къежан. IаьахIоьттира.

Таламо шен къайленех найдаобуьйтур бу масе а
садолчу хIумане.

(80 дош. Хь. Хасаев.)

Грамматически тIедахкарш.

1. *Кху деишашна ялае синонимаш:*

1-ра вариант — хаза (исбаьхьа), каде (тIахьаблла).

2-гIа вариант — самукъане (забаре), беркате (хайр, шIам,
токхо).

2. *Морфологически таллам бе.*

1-ра вариант — Талам, бIаьете, адам. 2-гIа вариант — ош,
аьхке, малх.

3. *Дешийн хIоттам бижалбаккха.*

1-ра вариант — чекхъелира, малхана
2-гIа вариант — дакъаделира, тIадамаш

5-чу
класеьхь
Iамшинар
картацк-
вхар

Шерап

«БIаьетепан суьйре.»

талламан
диктант

Хавий хьуна, доттагIа, похчийн лаьмнашкаь бIаьетепан
суьйре мел хаза хуьлу? Гобаккхина, бIаьрг мел кхочу а,
гуш хуьлу, говза у куьйгаша лерина басар хьаькхча санна,
дилула-сийна басеш. Царна тIехь теккачу етеша а,
коканийн коьллаша а, хьаьрса-хьечаша а хьаькхехь иза
Iдоккхий, мел генара юьрта кхачайо пхьа ша-тайша
таманийна хаза хьожа, Лаьмнашна тIехьа бала карах на
долуш, тийсалуш, сецалуш, буха гIертачу малхо шен дано
зIаьнарш басешна дIаяржайой, небаьхьа суьртан хIиттон
непо доладо басешна куз хилла Iохку и хаза зезаган.
Таламан хIоттамах даккхийден, царна тIехула тал,
хьийзан хуьлу басна тайн-тайшана долу доларина,
дахарна саьхьара долу накхаран мозий, зIугашанийн,
Секха-Iолаца кховьсеина пха санна, мозанийн, чурканийн,
чухехкалуш, шок еттан, хьийзан хуьлу тIам Iабржа,
чIегIардигаш. (107 дош)

6 класс
Нохчийн мотт

Картадак
кхар

**Талламан
диктант**

«Нана-Даймохк»

Бийцина ца валлал, хаза, беркате мохк бу вайн. Тайн-тайпана дитташ долу хьаннаш ю, шера аренаш, лекна лаьмнаш. Чухьабжча, юьхь-сибат а гуш, бухдуйду сирла шовданаш. Исбаьхьа чухчарен ю дешина, дешина кхелина.

Дитта тIе олхазар хуу. Цо вайга дагара дуйну, шен зевне аз вайн дешех а хьерчон. Таккха ойла кхоллаю: «Ма хаза а, ма зевне а бу-кх хьо, Нана-Даймохк,»-олий. Иштта вайн мохк хаза, токхе хьаннаш деха вайца и тайн-тайпана олхазарин.

Бее-бесара бецаш ю, шена олхазарина дез-дези хуу долун. Стоьманш бу: кхораш, комарин, етени, хьармакан (шиповник)...

Уьш олхазарийн даарш ду. Аламанш олхазарийн дуналла дан деза.

Тай арахь яхIума а латтон, дитташ тIе гуйн а (кормушка) ухкуш...

(Издон. С.-М. Гелагаев. «Олхазарийн дуйне-сан ду дег»)

Грамматически тIедиллар.

Морфологически таллам бе.

1-ра вариант.

2-гIа вариант.

Аренаш, ойла, стоьманш, Бецаш, кхор, шовданаш

3-гIа вариант.

Мохк, дитташ, нана

Билгал-
дон

Сочинени

«Тарде вай Талам?»

Билгал-
дон
морфолог
ически
кьастор

**Талламан
диктант**

«Новкьахь»

БIе ткьа километр некь хьалхаленира автобусо. ХIара ткье ворхIазлагIа вогуш вара кху новкьа. ТIабьхьарчу ворхI-бархI шарахь-м шера асфальт билинчу новкьа атта йобдура автобус.

Цо дешкьалте кхачавора Семёновке. Годо кховесина сани йобдура и, некьа йнестера ягташ ягарьон. Кхунна хIора колд евзара кху новкьахь. Колд-м яна яцара. Аьхкени малхо кьиза ягийна, хьакхалелча куййга хIа тор доьон шиха яьлла йона пра буц яра.

Цьа ГиндагIа дацара бIаьрго ма-доцудIа, анайнегах хотталучу, шерачу, ялта эрина чIапанаяьлнучу арахь.

Арена тIе йижннчу йовхонан юькьачу товннан гудIсен хедон йобдучу автобус чу довха хIо дешталора.88

Шовзткъе пхобалгIачу шарахъ кхо гIаши бинаргI бара хIара.

ХIетахъ-м хIара берриге а гIамапан бара. Кой баьккхича, мачаш къайлайовлура а багаш, чуьра коган а багаш...

(112 дош. Януркаев С. "МаьркIаж-бодан гIехъ кIайн хьобкх.»)

Грамматически гIедахкарш.

1. *Буха сиз хьакха билгалдеинаша а, ткъа хьобкхича, мачаш*

2. *Морфологически таллам бe.*

1-ра вариант.

2-гIа вариант.

Ткъе ворхI

керла (ло)

3-гIа вариант.

ворхI-бархI (шо)

Терахь-
дош

Изложе-
ни

«Дуьххьарлера хьехархъ»

Тхешан куйнарчу бераша школе йиштира со а. Мел хаьа хетара суна! Мовьтура, дерриг дуьне оцу сайн жиману тIобьрмиг чохъ ду, цу чуьрчу абато со цъана таманеначу ирее кхачор ю.

Лулахойн бераша хьехархочуьнга дIаештира со. Тхаш йишинн Элитин хенара йол яра иза. ХIетехъ дуьйна тIаькъа а шеран дIадевлла. Амма суна цкъа а дин и ало вIагIа саьа дуьххьарлерачу хьехархочун сургIа. ХIинца а гуьне саьа хета цуьнан эсала, екхна, кIайн горга юьхъ, кIайн хетане бIавьргаш, букъ буьвзина ловзу етомма Iавьржа нив аькъа дIаса гIемаш тесна, Iавьржина Iавьржа цIонкъамаан, тIеда аз.

Суна а, тхуна массарна а Белител дагна хьоме адам дацара. Цо тIеюьйхина муьлхха коч, тиллина йовлакх, лергех обькина чIагарш, когара мачаш – уьш механа мел йорах хиллехъ а, тхуна небаьхьа небаьхьа хетара. Тхо деррин а цунах тардала гIертара. Тхуна юккъехъ тасаделла доттагIалла милла а хьобгур волун, ловха безаме дара.

Массанхьа а тхобла яра Белита. ХIинца а оьйла Белител ешаза книга, цунна па хууш хIума хила а хиллий гIехьа! Муьлхха хаттар иега даларх, эсала ела а къежини, а Iаьк жон дора по. Дуьйцура муьлххачу а книга хIаьдийн, Iаьк туйьранаш! Цкъа а кIордор дацара наьрга дIадош.

(160 дош)

А.Айдамиров

Терахь-
дош

Талламан
диктант

«Ши кIант тилар»

Деьна са хилира. ГIобаьккхина хьун яра Iавьттан. Цъана а метгехъ некъан дар яцара гуш.

		<p>Ши к'ант ц'ехъа верза дуун вара. Амма муьдхачу цаг'ор ваха веза ца хууш, тиллера и шиъ. Мацвелла кийра Гийжара.</p> <p>Делкъхан хиллера. Бажа лелла некъаш карийча жимма санарг'ат давлера шина к'ентан. Ламанан дежийлаикхъа гуш дара жа а. бежнан а. Дукха гена валале. бетта мовъ хезира шина к'антана.</p> <p>Ц'ера т'аьхъа давлла орца, сахилдаци маьхъарий. дестант. Ганнан поьестуш леллера. Лечий. Галхий парки карор карди и шиъ цхъаьна аг'ор д'аихна гена ваьлла ца хиллехъ.</p> <p>Шавш гачу к'отарара вуьрх'итта-берх'итта килломету хиллат д'аихна хиллера и шиъ.</p> <p>(Х-А. Берсанов)</p> <p>Г'едиллар: 1. Терахъдешнаш билгалдаха. 2. Кхоалг'ачу предложенина синтаксе, къаьстам бе</p>
Цермет-дон	Сочинени	«Хьоме Даймохъ»
Цермет-дон	Талламан диктант	<p>«Олхазарийн дувне»</p> <p>Берахъ дувйна хилла со олхазарийн девина. Хьоме до воккха мел хили а. цаг'лдуш схьабог'лу сан царца болу безам. Царех вуно ц'ог'ла самукъадолу а сан. Дала ма-кхоллара, ц'ена, небавхъа ду олхазарийн дувне. И дувне девза-черан синош данма а сирла. ц'ена хир ду. Дала азаллехъ кхоьллина ма-хиллар.</p> <p>Сан дов хилла олхазарийн бенан дохон болчарна уьш лазон, заьландеш болчаьрна. Уьш аламех гена. ткъа цхъадолу адаман къьиза хуьлу царца, къьинхетам бохург х'ун ду а ца хууш. Делах ца кхоьру хир бу-кх уьш.</p> <p>Олхазарна, пайда бар бен, вен ца до. Уьш ца хилла сагалматан дебар яра. Ораматийн дувне г'ийла хир дара я хиллане а хир алапара.</p> <p>Олхазарин вайх теина ду. вай царех теина ду. Дувненахъ Дала мел кхоьллина х'ума вовнашан. Довнашан ю.</p> <p>(11бдон. С.-М. Гелагаев. «Олхазарийн дувне-сан дувне»)</p> <p>Грамматически г'едиллар. <i>К'ел сиз хъакха ц'ерметдеинашан.</i> <i>Билгалдаха ц'еран тайпанаши</i></p>
Хандон	Изложени	<p>«Гуьйренан юьхъ»</p> <p>Те к'урз биллинчу тхевнах терачу стиглара буьт. инкхинчу кехат латийна, шина т'ехъ долу чиркх. мехклавтта кхачийча санна. д'абайра : ткъа седарчий ма тоххарехъ гучуьра д'адевлера.</p>

Буыйса тегтга таржлуи лавтгара : мохо схваловхку мархан, лавтта теге буьззина бола хлогтон, тавлан яра. И, яра похчийн ярташкарчу ценонн чохь, товхашна хьанча и хевшина, тавржа б'авргаш долчу баранна тийлачу ц'ергахь херца а хобрчуш, хьажк'ан йолу зама. Теге теге г'лум т'аттон, хьекха болабелира пхьа прча мох. Т'квее дегтаран депарехь гуи хуьдура лавхьанах терачу, т'ашний, генашний д'андочу, цу Теркан асанан масаллий, аьрхаллий, лавтта теге хула акхтаргашний, дог'ано етта тул'генашний. Д'охк санна юьквачуй, ону буса инзаре акхачуй хьуьнхахь, дезачу а дегте вуз доуьйтучу а озанна, шен к'езех хьадча санна, уг'луи борца хезара лахахьуо хин йистехь. Цуьнан уг'тар, дог'анца дера хьовкхучу мохан уг'тарх д'а а оьй, цхьаь хуьний д'алахлора цк'а, юха а к'аьетара, д'аобрат'аккха и. Олу дег тегдчу, дог'те'очу т'аранна юкк'ехула п'а п'а к'а халла, к'орра схьахедара Теркан дехбарчу похчийн юьртахь ж'авлеш дегтар.

Буыйса йовхна санера.

Штан.

«Бутт таржлуи лавтгара».

«Иза яра туйре юлу зама».

«Уг'луи юьртахь ж'авлеш дегтара».

«Похчийн юьртахь ж'авлеш дегтара».

Хандон

Изложе-
ни

«Мухтар»

Туйранна школе вьодуи вара Мухтар. Маржан Теран кет'га ишдуишехь, берийн мохь хезира цунна. Саид а есна, ладуьйгира Мухтара бак'онна т'ийшира бола кхераделлачу берийн авзанн хидарх. Кхьин хьем д'а есна ведда ц'ийнан не'таре вахана, и схьаделла т'овртира Мухтар, амма схьа на еллаелира, чухула дог'ан товзона хиллера цунна. Т'аккха ведда коре а вахна, коран чухьаьжира к'ант чохь буюьк'а к'ур, бара. Хидра Мухтар а чохь цеге яьллий. Г'удлакх мало яна, я т'авхданна т'ийши йолуи данара. «Же, Мухтар, сих т'азела! Т'о де бералла, к'елх'ара даха уьш» – бохура цо ша шеге. Буй товхни ангали а дохийна, коран ши дак'а схьа а диллина, маьши к'еллахь мохь оьхуш т'ен йол' араяьккхира цо. Ц'ийнан цхьана сонехь, бергал а вьожна, т'ийла узариш денн туйду жима к'ант а ара вьаккхира. Юха, ведда урме а ваьт'ан шен дог'таха мохь бетта велира: «Ораа лала! Т'е ваьт'ан ц'а догуи лавтта» – бохуш. Цуьнан мохь хезира цунна.

урамехъ ниебелла нах а сьхьаьбаьлхира. Цара догучуьра
ценош а, дукках йолу чуьра хIумнаш а кIелхьараехира.

Карлацк
схар

Талламан
диктант

«Кегий йийсарш»

ГIопал ара ца ваьлчхьана маьрна витинера кIант.
УьйтIара дIахьаьжча гира цунна йовхонан тов хийьволу
мархана юккъехула долу лаьмнаш. Цигахь ша виьта юрт
хилар дагара ца долура. ГIопара вада салаьттара.

ГIопана гонаха бина лекха пен бара. Хап маьл-
маьлехь лаьттара. Делахь а дог ца дубьлтура кIант. Аьтто
лехарх карош бап. Хьуна дагахь а доцун ишло иза. Иьта
цкъа аьтто белира Талин а. Ха ден волу сатти цхьа
гIудлакх хилла юьстахвелира. Сиха дIаеахьаьжира
кIант. Пен телхина, ког билла киртиган йолу метти гира
цунна. Дукха маса цунна тIе а хьабда, дехьанккхара
иза.

Дехьа хехь лаьтгачу саттичуна гира велди волу цунна
Цо орца а даьккхина, ши-кхо дошло Тав хьахетавелара.
КIант гIопа юхавалийра.

(106 дош. Г.Гайсултанов. «Кегий йийсарш»)

Грамматически тIедахкарш.

1. *Хандештаина буха сиз хьакха.*

2. *Морфологически талламантIе бе.*

1-ра вариант

2-гIа вариант

кIант

ши-кхо (ошло)

3-гIа вариант

иза

3. *Хандештант хенцица хийца: витинера, даьккхита.*

Карлацк
схар

Шерап
талламан
диктант

«Юьртахь суьйре»

Дубьтачу хьаннаша хазбинчу доман кIоькхь. ГIудлакх
Муени-КIотар. Талламан хазалло кхелинчу оцу жиману
юьрта юккъехула чекхдолура лекхачу лаьмнашкара
охьадогIу гIовгIане шовда. Иьваре хаза хуьлтура кхуьза
суьйре. Шовданап декар. олхазарийн
энарш, дежийлашкара цIехьа дирзинчу уьстагIанш, дIа
гезаршний дубьхал уьдучу Тахарийн бубьхийн лехар,
ловзун лелачу кегийчу берийн аьзнаш. Уьш дерриге а
вовшвех обь, синкьераме гIар кхоллалора. Иза лаьмнаша
дIаузий, стамйой, Iаннашкахула чекхийоккхура.

Гонахарчу ярташкарчу кегийчу пахана а хазахетара.
Муени-КIотар. Цуьнан коьртачу бахьанех цхьаьцмаь дара,
куц а гIудлакх а овздангалла а цхьанадогIун боьу
мехкарий кхузахь дукха хилар. (80 дош)

ТIедилар.

1. *Хьабдхара кхо предложени синтаксически къестке*

7 класс
Похчийн мотт

Картадак
кхар

**Талламан
диктант**

«ГӀа»

ГӀа доьжначу варшахь гӀа дожава лавтта нежнаш, тетара хьабжча, элап литтанех тарлора. Ялтех юьззина лавттина аренаш яссаеллера. Йовхо ца лора хӀидлане деначу малхо. Ирча, сингаттаме дара аренашкахь. Юьртахь дацара, хӀара ду аьлла, ойна тӀейоьрзур йолуш хӀума. Хуьлуш дери хьабжкӀаш тило цхьаццаммо белхи бар цара. Гавниа кечлуш, дӀатуьйи долчу дахарна юкьа цо дахьарга бен берса хӀума дацара. Кертанкахь дӀахӀиттийчу гӀодмийн такхорана нилха ценош долу кӀотар юкьйора. Такхоран дин дӀахӀиттийнера Эдберда шен гӀодман а. Такхоранга юккьехь а, тӀехь а, мотт хьабжча санна, цӀена яра. Цхьаннахьа охьайоьжна дуьйдиг яцара туш, гуьйрдан ирча хуьлу яран. Уьш бухьабжначуьра оьрнаш Эдберда дӀашардинехь а, перрина болх бар гойтуш, билгалдуьйлура. Дечу гӀуллакхна и тӀера хилар хилара... (106 дош. Х. Эдилов.)

Грамматически тӀедахкарш.

1. Предложенина синтаксически таллам бе, билгаломаш къамелан дикъош.

2. Хандош хенацца хийца:

1-ра вариант

билгалдуьйлура.

2-гӀа вариант

яссаеллера.

Хандош

Сочинени

«ЙовӀан эхь, кӀентан яхь ма ойнайой, га»

Хандош

**Талламан
диктант**

«Нава»

Социллахь хӀара бен стаг вацара. Я кхин нах хуьлу хандош яцара иза-м: буьйсанна цхьайтта лавллера. Гавнан заманахь тарж ма лой пхь дӀавдча. Шедо юьйлура дегӀах чекх. Мох а бара юткъачу шакарца тоькан сераина тӀехула уьдуш. Наггахь некъа тӀехула дордан кӀур а хьодура. ХӀара ша лавттара карара бер шена тӀе а кьувӀдуш, кхерамца гондахьа хьоьжуш, машине сатийенна, юьрта богӀучу новкъа хьежна ши бӀаьрг лаза а баьлла, когех инан тӀулган а хилла.

ВорхӀ, бархӀ, исс, итт, цхьайттагӀа сахьат ду, тӀка кӀант-м вала мега больнице кхачале.

Суйранна арара гӀуллакхан динна ша чуьйрива, дӀамма велла, бетех чонаш а йина, наггахь бен се а ца кхьарца. Гуьлдлуш карийра кхунна иза. Ламанан юрт ло, цхьанна а машина а яц.

(115 дош)

Кехатан, газетан чутуьйсеу яьшка кертах д'аговхнера яра.

Юххехула д'асалелара аламан, машенан.
Шина дийнахь ц'ера ваьлла а лелла, ц'а веанера со. Керла газеташ схьаэца дагахь яьшки чу хьабжча, со цевцелира. Газеташца яьшки чохь дара дакъаделла ган, чехкалтан, месан. Луларчу беранна г'еххьа об'г'азвахара со. Нехан ара а кхийсина, яьшка ц'анйира ас.

Цуи т'абхьа ц'хьа-ни де даьлча а изза хилира: яьшка чохь «нехан» яра. Юха а луларчу беранна реза вонун, яьшка панъян вонча, сан тидам хилира жимачу иши олхазаран. Уьш суна гена ца дуб'йлуш, «ц'арр-ц'арр» деш хьийзара. Х'ун ду техьа х'ара аьлла, юьбах а ваьла, еийн болх бан х'обтира со. Ас ден долу татанан тергал а ца ден, олхазарна а д'аболийра шайн болх: уьш рон гана сан яьшки чу а обхун, арадуьйлтура.

Шолачу дийнахь хьабжча, яьшки чохь котаман месех бина горга бен бара.

Ц'хьа к'ира даьллачу хенахь дагадеана ас яьшка схьа ийлила, чуьра араиккхира букь т'ера мокха, до г'ахан басахь, чук'елара ц'еран-ц'ечу басахь долу хаза, жима олхазар. Иза гена ца долуш обхьахира, еинтем байна текла декан. Олхазар реза данара ша бенара мет г'ах'аккхира. Бенахь г'уьлдур етигалан басахь жима ний х'оа. Т'ера ас яьшка хьостамий а тухун д'акъевлира ас, олхазарна а чуара довла г'уьрг а дитина.

Ц'хьана дийнахь х'усамнана хесахь асар ден йолтура. Цо д'ах'оттийначу аьстанан г'ожа т'е а хуьйшуш шайн «ц'ар-ц'ар» деш наьрейин хуталш юккье лелхан, дийлира ц'хьа хаза олхазарш. Уьш банха кьехка а ца кьехкара. Цара хесара а, бенара а неца а лонцун, дуун х'алд'астора зуламе н'авний а, кхийолу садолу х'уманан а. Яьшка шайн х'усамна паргат йитарна баркалла олун дара и кегий олхазарш. (Хь. Хасаев, 232 дош)

Герггара кен:

1. Газетийн яьшк т'охь нехан.
2. Х'усамдае олхазарин тергалдо.
3. Яьшки чохь бет.
4. Олхазарийн баркалла

<p>Причастия</p>	<p>Талламан диктант</p>	<p align="center">«Гаргулен»</p> <p>Кертахъ яьлла г'овг'а на хаалора цуна. Цуьнан ерриге а ойна стиглахула г'ийлачу узарина къилбехъа йовхула г'аргуленна д'алаьцнера. Кхерап кертахъ яьлла хаза еийна буц, цундела кест-кеста корах ара б'аьрг'тоха дог'дог'у. Юург-мерг' эца вог'у кху туькана гонаха мел вежа стаг'. Керта мел вог'у стаг' саг'ина х'ума на кховдон д'а на вохуйтура йоккхачу стага. Буййцу мотг' ц'ена а д'ера д' хидарца къаьстан вара пхьобхане гулбелачу пахана юккбехъ к'айн маж йолу зовргата цхьа стаг'.</p> <p>... Кхораш чохъ кочарчу г'обьрмигах ши д'екъ монийа кхозун вог'учу Мурдална ма-ярра гора х'ара орна коганкахъ г'уьлду шайн юрт.</p> <p>Котаман к'орнин г'ийла «ц'ик» иккхира кхуьнаь семид' д'ерга. Эвла йолчухъара куьйра дог'ура. Цуьнан м'ерка юккбехъ кхозура и т'аьхъ-т'аьхъа орнадоху к'ор-ни... (112 дош.)</p> <p>Грамматически т'едахкарш.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Причастияна буха сиз хьакха. 2. Даамечу причастияка а ерзони, с'хьаягъе текота юккб'ера даамаза причастия. <p>Кеп. Яьлла г'овг'а- яьларг', йовлхучу г'аргуленна- йовлхурш.</p>
<p>Деспримас</p>	<p>Сочинени</p>	<p align="center">«Тешам»</p>
<p>Мастар</p>	<p>Талламан диктант</p>	<p align="center">«Прсе б'аьрхин»</p> <p>Гонаха самадолун дара т'ейог'учу б'аьстенаь д'аьнаь Талам. Ч'ениган а эт'он, гучудевла кетийра т'ан дара цхьацца долчу дитган т'ехъ туш. Лакхахъ хьобкхучу б'аьстенан мелачу механ тулг'е хьекхалора пагахъ к'лентан дег'лах. Панае дайн хьобкхучу куьйго санна коьрта т'ехула хьакхалун т'ехболура иза.</p> <p>«Мохъ тоха те аса? Орна даккха те?»-дагадеара к'ланта т' Таккха а, цхьанна д'ахазахъ осала хетар ву-кх' со, бохург' дага а деана, юха а басахъ хьалатасавели-ра иза. Амма куьг' а, ког' а д'атаа х'ума пахидарна, юха а т'анх'ачу шершаш воллучу кхуо катобхна с'хьаленцра ши х'иницали т'ожаллин буйна на вохуйтури санийн. Д'аьр колл.</p> <p>Кхунна гена дошун охьахира цхьа хаза бое болу хьоза. Д'а а, с'хьа а хьаьвзина, корта аг'ор баьккхина адаме а хьаьжна, «ч'ир-ч'ир»-элира цо, цкьа-ноьзда, кхосса а луш.</p>

«Дависа, цхъана минотана, хъан санна, ни тIам белира сан», -дагадсара дегIера ницкъ кхачош воллучу клантана...

(139 дош. Саракаев Хь. «Ирсе бIаархин.»)

Грамматически тIедиллар.

Буха сиз хъакха деепричастина а, масдарна а, куц-дашна а, дееприч.

Куцтош

Изложен

«Хъана ларар»

и

Вайнехан Iадатехъ хъана-да тIеонаран тIиллакх тIотIа мехала лоруш ду.

Похчийн кичанана а хъовху вайна хъана доккха беран, ниIмат хилар: «Iагахъ баттахъ цкъа хъено хъан хIусеиан, неI ца тохахъ, цу чу, неI а ца тухун, бала богIур бу... Уман, неI а товхна, салам а делла, хъана обний аблла, неIаре веъна стаг хъешан дарже волу, иза бохамах ларвени, цуьнна ларам беш, хъошалла дар тIедужу стагана. Иза шен мостагI велахъ а, хъана хилла тIевоьсеннехъ, и лар а зина, цуьнна тIуллакхе а хъабжна, новкъаваккхар тIехъ ду овздачу стагана.

Хъалха заманахъ хъено на дийицани и варан IаваIа, цо арабаьккхина цекъ а хоттуш ца хилла, кхо дей-буьне на даллалт муххале а. Хъана дIавобдун, иза новкъа воккху, кетIа ваьлча, и кхузза юхахъажжали латтар тIиллакх лоруш хилла. Iагахъ зама кхераме слахъ хъана юьртаж цуьнна кхерам богчу метте валлац новкъа воккхун а хилла.

Хъешана тешнабехк бар я Iоттар яр, бохамах лар та вар доккха эхъ хила похчийн, диц а ца денц, тIаьхъенера тIаьхъене долун, дубьцуш. Вайн къомап ирсехъ ду хъана да ца ларар эхъе тIуллакх хилар. Хъана-да тIеонар, чувитар, ларар дуьххьалдIа адабийн тIиллакхан хилла на Iан, хIокху дуьненан дахаран дохо йини йоцу деза сийлахъ доза а хилла.

(М. Ахмадов «Iулдина йозанан-5»)

Хьесап:

1. Вайнехан Iадатехъ хъана-да тIеонар чIотIа мехала тIиллакх.
2. Хъалха заманахъ хъешана делон хилла тIиллакх.
3. Хъана-да тIеонаран, чувитаран, лараран мехалла.

ДешIаьхъе

Изложе-

ни

«Куралла»

Даа хIума доцун кхозлагчу дийне давла хилла цъьогал, тIех маңдаларна леста а лестан, хъуьхула хIара делла, цхъана хийесте кхавчна. Хи мелча мукъана а маңдала

цхъажимма юхайоьрзур яцара те бохур дагадеана цуна.
Цигтахъ бацалахъ Туьллуи йоьхъ карийна цхьогална.
Гиначух цецдаьлла, хазахетар тГехдаьлла, кхиссадуи,
гонха ида даьлла иза.

ТГавхъвара даг чу куралла иккхина, сонга къамел хьаьт
лийнано. «Ое, ишттахуьлу йоьхъ? Йоьхъ хилдехъарда кху
сенчу бай тГехъ Туьллуна хир дацара хьо». — бохур,
когана хьалхахъа дIа а кхуййеуш, бацалахъ керчо долла
иза. Ошчу хенахъ хIаваэра чухахаьллачу суьйлийн къийго
плеккха хIаваэ

хьаладаьккхина йоьхъ. Добхна, Тацийна дненра цхьогал.

Ша лелийначу кураллина дохкодаьлла, дилхина гьовоал
цхьа-ши кьурд а бина, хьуьн чу дахана иза. Жимма дегва
ча а, борз а карийна кхунна шийлачу ТиндагГехъ делкъе еш
доллуш. Дольхуш, хьастаделла тГедахана цхьогал. «Хьо
стенна доблху, цхьогал?»-хавттина чано.

-Йоьхъ дара сан, шу санна болу доттагГий карийна беш
дуур ма дац ае аьлла, чIагIо йина, ейна делла. Аьлла
суьйлийн къийго и даьхьна дитина со, — жон делла цхьогал.

«ДоттагГий дарам беш хитар дика ду, цхьогал. Аьлла
тГехила, хIума яа тхьона. Кхин цхьа доттагI а ву жаьт
яьши ехьакхача везаш»-хазийна чано. Подушехъ
ехьакхавчна суьйлийн къийго. ДоттагIанка йнестхивте,
цхьогале беш баьккхина суьйлийн къийго. «Хьо
рицкъанан пусар дан хууш дац, цхьогал. ХIара йоьхъ аь
муш санна,

ДIасакхуййеуш гича, ийшра ае хьуна хьалхара ехьа».

Шен хIилла гучудаьлий хьйна, кхин ала дош а да
карийна, юха а дилхина цхьогал. Цо аьлла: «Кхул тавхъа
рицкъанан еий-пусар дийр дара аса, хIинна суна
гечдахъара аша. Со тешаме доттагI хир дара муш, да
куралла иккхинера суна. ХIинна хин суна, куралла — Туь
ю...»

«Дика ду, цхьогал, оха хьуна гечдо, — аьлла чано.
Бакъду, аьшиаш бигтаррий, ямартлой на ева гхуна, и
тайна хIуманан дита дезар ду хьан тахана дуьйша».

И дерриге а кхочундан дош делла цхьогало.

(1. Медигов, 232 дош)

Терггара план:

1. Мацелла цхьогал.
2. Кураллин тГавхъе.
3. Хьуьнхара хьенний.
4. Цхьогал дохкодалар.
5. Чано аьлдарт.

<p>Картадак кхар</p>	<p>Талтаман болх</p>	<p style="text-align: center;">«Хьоме юрт»</p> <p>Самаевла птавнеш кхайкха юбйлаелча, хьалап лавттира Алхаст. Уыйтла ваьлла хЮкхо ламаз обвнунехь, овлаюккьерачу маьжнгехь молла а кхайкхира. Тулдредан пийналлехь цIенс, мукьамехь декара цуьнан аз. Хьуьна йистера дIахьаьжча, дЮ-о лаха чохь гора Алхастан юрт. ХЮкху меттехь, жа баесна дажа дIа хьоний, охьахуура Алхаст тохара жималлехь. Аренаша юкьяерзийначу пIен юьрте а хьобжун, хийла ойланаш йора цо. ХIетахьчул дуккха а хийнаелла юрт. Шорьелла, ков керташ алеамдевила. Делахь а, Алхастан юрт ю п, хьалха санна, дагна хьоме а, хьалха санна, дагна тергара а. Алхаст хIинца лавттачуьра дIайолалуш яра буй, са хьун. ХЮкху хьанашша а дара Алхастан тергарло. Горт а, ала мегар долун, жималла кхузахь негнийн Гиндапашкахь а, Гувмеда чIожан баеснаша кхузахь кегийрачу хьанашкахь а дIаьхнера Алхастан. Хьалха тIулл, хIора дитт тергара дара кхузахь. ДIа бIаьрт метт тоьхначохь гуш долчу суьртана хилларн-делларн дагатуьйсура. Хьуьна йистера дIа Гуме-хи долчу а юр варна боьрзучу ворданан новкьа дIа волавелтира Алхаст. Гувмеда кьилбехьа бIаьлланган а, пхонан а орамани юккьера схьалолуш шовда дара. (145 дош Юсупов «Къоман тенгар»)</p>
<p>Картадак кхар</p>	<p>Шерап талтаман болх</p>	<p style="text-align: center;">«Мохк бегийча.»</p> <p>...-Маржа дубне яП-доккха са а доккхий, кетIахула бай ийн ког а боккхун, водало нза. ТIаккха цIийна тIехьа, беша, вогу, тежнийн, кхортан, хьайбанийн диттан дай кIелахь лавтта... Стаг вехха дела бенахула водалой, хIора диттан юккх сеца а соьцун, кьамел а ден. ТIаккха бешара ураме во нза. Малхбузехь лекха арц, Органи чу бусеучохь, кIаьну дай тIехь Iаьржа кьеста ах хьарцина бIов. БIов тIулгех лавтта. Кегийчу а, даккхийчу а тIулгех, Уьш, ша-ша даьча, тIулган ду, цхьаьна-бIов. Стеган сий а ду-кха бIов. Иза а лавтта цуьнан даккхийчу а, кегийчу а тIуллакхех. Цо денна а дечу дикачу тIуллакхаша ирх бохуйту цуьнан боьх. БIаьвнех терра, лекха ден хилла-кх паха куйнан, а хьалха, Ткьа бIаьвнан-лаьвнех тарьеш. (115 дош, М.Ахмадов, «Мохк бегийча.») Грамматически тIедиллар. -<i>Вилгаломан кьоман тенгар</i> (1997)</p>

8 класс
Нохчийн мотт

Орфогра-
фи

Таламан
инквтант

«Ирсе к'лохцал»

Цъана хъуьнахь ехан-ган яра зу. Цуьнан к'лохцал цхьаь ирсе хилла, дикачу аламанна беркат дохуш. Дуларчу юьртгарчу нахана хезна. Амма цхьаннеа хууш на хилла, ирсе к'лохцал муьлханиг ду. Таккха утгаре а сутарчу стага аьлла: «Вай и зу ехьалоцур ю. Цуьнан к'лохцали дерриш а ехьа а даьхна, х'лоранна цхьанна д'лалур ду. Интта а хуур ду ирсениг муьлха ду».

Цул т'лаьхьа нах зу лаха бахна, цхьаь воцург: «Салоду х'ума ен а йина, даьккхина ире суна ца оьшу»,- аьлла, ц'лахь йина иза.

Цъана дийнахь дечке вахана и миска стаг. Наха доху зу, т'еена цунна. Аламанни маттахь йнет хилла иза:

Хьайн дог'т'ена оьланаш а, хьанал дехарх девла суьла. Сайн ирсе к'лохцал ас хьуна д'лаю. Зудамечу нахана се карор яц, - аьлла, к'лохцал д'ла а делла, д'лаяхана зу.

Мел дехарх нахана зу ца карийна. Ткъа воккхачу етеган керта ире а, беркат а деана.

(128 дош)

Предложе-
нехь
дешинийн
уьйр.

Изложе-
ни

«Дайн Гадат»

Манах цъана юьртахь ловзар хилла. Дуларчу ярташкара кегийрхой, баккхий нах а баьхкина, ч'ог'ла тамехь д'лах'овттинчу цу ловзаргахь, шина жимхина юкьахь хиллачу дар-дацарехь, цу шинах цхьаь шавлта а келтег велла. Велларг ша цхьалха вехен-ган воьну воккхачу етеган к'лант хилла.

Т'лаьхьадаьлла орца а долун, велла воьлу х'лара куьг'бехкениг веллачу к'елтан уьйг'ла шивелла. Къовжа маж а йолуш, хено дакхийна куьйган тасанна т'ега дехкина, шена хьалха лавтгачу воккхачу стага дехна шен къона са дадийна веанчо:

— Воккха стаг, ларамза, ца хууш, сан карах стаг велл кх оцу ловзаргахь... Хьайн таро елахь, къайлаваккхавара ахь со, орца ду-кх суна т'екхуьуш, - аьлла.

— Схьавола сан х'усаме, ас лардийр ду хьан дег'ла д'ла а, аьлла, жон делла цуьнан дехарна воккхачу стага. Воккха т'овг'ла а эккхийтина, воккхачу етеган ков-керта кхьачи куьг'бехкечуна т'лаьхьадаьлла орца.

Воккха стаг, - аьлла, д'адолийна шени къамел парх цхьаммо, - дош данера а даьлла, иза девне а дир'лана, шавлта тоьхна хьан цхьаь бен воцу к'лант виш-кх

хьенехеран ловзаргахь. Куьгбехкениг хьан керта эжкхан
гиратхуна. Бехк ма билдахьара ахь, гIар-гIовгIа яхьана,
тхо хьайн керта делхарна. Галдевлла хилла тхо, хьан керта,
иза вогIийла дац. Дала кечдойла хьан кIантана! Дала
собар лойла хьа син-дегIана!

Цара деш долу кьамел ша ма-дарра хезан хилла шен са
дадийна веанчунна.

Гобина шена лавтган долчу адаманка собаре хилар а
дехна, шен цIийван неIарехьа вирзина, кхайкхина воккха
стаг:

– Хьана, сьагучувала, хьан сина кхерам бац хIокху
хIусамехь, хIокху кертахь...

Корта охьа а бахийтина араваьллачу кIанте юха а
внетхилла воккха стаг:

И цьа гIортор, и цьа тIавхье яра сан, со велла, са
тезет сьаьца йнесина, тIавхьара суна чуьра саIагIаду,
сан бIарнегIарш дIакьовла виснарг и цьаь вара. Покхна
ахь сан гIала, дIаяьккхи ахь син гIортор, хадий ахь сан
орам... ХIиша маьрша ву хьо, цуьнан чIир дохуберш юха
хьайна тIекхаччалц!

Зиярт чуьра араволуш санна, Iан волчу воккхачу
стагана а, гудделлачу адаманна а шен букь ца гойтуна,
кьайлаваьлла кхайкхаза веана хьана. (300 дон) Д.
Сумбулатов.

Хьесан (план)

Ловзаргахь хилла бохам.

Лурвоьлтарг веллачу кIантан да волчу кхочу.

Хьана дарвар -- дайн Iадат.

Орца тIавхьа кхочу.

Ирча кхаь

Воккхачу стеган кьонахалла.

Предложе-
нии
кобрта
меженани

Таламан
диктант

«Хи»

Хи чуьра ч'ерий дохун сакьбералора Хьажмурдан.
Къабеттина ч'ог'а сакьбералора цуьнан дай чу хьожуа.
Шен воккхак волчу ванас бина жима дуо бара к'енган хи
чу буг'луш делони. Дуйрийи мижарга, ягийна ма'а а,
багийна хьаьжк'ан кан а, сискал а тосура. Хьажмурдан цу
чу. Башха хи к'оргачу метте а ца буг'лура цо иза.
Шалажа а дацара иштта доккха хи а. Ма'а-ма'а Гехь
дог'лура и. Лохачу бердан к'ел. хи к'оргачохь дуо буг'луш
меттиг яра Хьажмурдан. Гуйрайна а, саракхачу моллак
хьожу а, чабакх а, ирг'лу а, ч'ерий дохура цо.

Цъана буйьсанна стигал къекъан дог'а а деана, ман
дистира. Гуйрайна самававланчу Хьажмурдана хьажар
дистинчу хино енг'ов'ла...

Шн-кхо де давланчу т'аьхьа, хи дистинчуьра чу, сакь
хьажак ваханчу Хьажмурдана шен дуо ца карийра
(117 дош. Х.-А.Берсанов. «Вайн мажара акхарой а,
олхазарш а.)

Грамматически т'едахкарш.

- 1. Билгалъяха кобрта меженани.
- 2. Предложенина юккъера ехьязде дешийн
цъаьнакхетарш, билгалъяха уьйраш:
1-ра вариант-1-ра пред. 2-г'а вариант-2-г'а пред.

Предложе-
нии
кобрта
меженани

Сочинени

ОГЕ-н кепехь сочинени

Предложе-
нии
кобрта
меженани

Таламан
диктант

«Ю»

Ю дог'лу дакхийчу чиманца, массо х'ума а хьудеи.
Малх ма-кхийтти, гуча-м дер ду дерриге а... Вон а дика
а. Жамбикна-м гуттар а и иштта дуй'ла хавара. Х'инна
санна ца хьипехь а, генахь, кхетаман к'оргенехь, ехара и
ойла. Цо сецавора цъадолчу некъанна т'е ца волуй'тун.
Хало-о-м дара иза, х'етте а и хало дан а дайна, т'ехьилан,
декхна хетара денон а, буйьсанан а...

Юкь-юккъера екхна ю стигал. Мархашна юккъехула
Теначу бетган сердонехь лена чиман. Куй да а бавкхина
давгачу цуьнан кобрта т'ехь соьцу уьй, лоха денна.

Цо датуьлду куй. Тлаккха хьанашехь Гуйрай
жимчу юьрте б'аври бетта. Датийна юра, Юль'а, лана,
бен етогарш а ган. Тавржа т'аларган а х'ила давгачу
ц'енон а, царна гонахара бошман а. Гийна ю кхуьлде
х'усам а...

(117 дош. М.Ахуадов. «Мохк бегийча.»

<p>Цхьалгъечу предложени кешан</p> <p>Предложеница драмматическ дувър йоцу дешнан</p>	<p>Сочинени</p> <p>Талламан диктант</p>	<p>Грамматически тедиллар. <i>Синтаксически таллам бе.</i></p> <p>1-ра вариант. <i>Мархаина юккъехула Йеначу беттан серлонехъ лена чимаи.</i></p> <p>2-г1а вариант. <i>Гавржа г1алартани а хилла лавтта ц1енои а, царна гонахара бош-маи а.</i></p>
<p>Х1авъ, х1ан-х1а дешнан предложеница</p>	<p>Изложеници</p>	<p>«Нохчийн къоман зула»</p> <p>«Цхьалла.»</p> <p>Буййса, Гавржа, тийна буййса. Цхьалла... Г1орасиз, синтем байна цхьалла. Ма цхьабна йог1у шуьшиъ! Вовнах къаста ца дун. б1ешерийн дохалла ши йина хилла схьайог1у. Амма яц шуьшиннан вовнацца я марзо а, я безам а. Цхъаваллачу денна д1акхьохъу дахаран мур бу. Буййса яьлд д1аяхча а ца юьту цхьалло... Берх1итта шо ду и шиъ х1окху ц1ийнан дукъ тивъ схьадог1у. Айманне дерина дубегу шен дахаран х1ора аг1о. Ерриге а беа ю, цхъа а яц воккхаверан лар йитина. Дега Гийжаман, хьенна сатийсаман, дегайовхонан, Хур аталла, преан з1ийдинг тесна меттиг яц. И х1инца а низарьюьйлу шавшиннан дахаран лекх кхин ца хедан, х1окху хене схьакхачарх... Берийн дубхъа лавлла еадеттан. Цара ницкъ а, довналла дела и хан яккха. Иштта д1аихна шеран... (И1дош.)</p> <p>Грамматически тедиллар. <i>-Билгалъяхначу предложеница синтаксически талламан бе.</i></p> <p>«Ламанан хи»</p> <p>Ирча хуьлу ламанан хи диетича. Охъанехъа дукхн лекх дог1уш хиларна, шена дубхвал инеьелларг охъату хий, хьоний, каг1ой д1а- йоккху цо. Лекха бердан лахара огий, чухерцудо, ораманца бух а дохун, диттан охьакхьохъу. Х1аваъ дегон гонаха г1уг1 лавтта. Хин мокха пен х1инца шерра гуи т1авъ т1авхъа схьат1ешернан, боккха хуьлуш хилла. Низаре т1оьт1а яьккхина цо. "Кхуьур вац, х1ал-лакххили тхойши." авлла. Ловмина дагатосеушехъ, ма-йог1у говр хавкхин шайна орцах вог1у бере гина цунна*. Иза тхан обьелла. Са-лахъ хилла. Цунна дубхвалхьавлда Ловма. Хьасан а текхон.</p>

Салахъа, ша т'екхоччунехъ, говр юха а хъовзон.
 катохна шена хъалха хъалаваьккхина Хъасан.
 Схъат'етасало т'еххъа! - мохъ тохна цо Ловмина.
 Далалла! - аьлла, Ловмас, мохал маса ша д'а а экхаш.
 Цкъа вухахъажа кхийначу Салахъана гина юххе кхоччун
 доллу диетина до-т'ухи. Хъалха кхийда саврмикал
 моттеанна, ирча хилла хин юбхъ. Лавхъара шикк,
 т'ебахийтина, кхин а чехка ведда Ловма. Бертаина жана
 юхабетташ йобдучу говрана юххе а иккхина
 далвелла. Т'екхавч-начу хин юбхъо к'ажийн икхаш да
 дашюн, боврана сехъа иккхина Ловма. Т'ецкхъа, ирахъ
 латта Мор а ца хилла, бай т'е охъавовжна иза.

Хин т'овг'а х'инца лакхавъара а сьхавезаш, говрара,
 х'аваъ дувъна. Медлана корта хъала а айбина,
 дахъавжначу Ловмина бер-риге а бовра х'и д'алаьши
 гина. Кхин зен ца хуьлуш, шавш к'елхъа-радовар
 хазахетта. Хъасаге хъавжна, велакъежира.
 Гайсултанов

Шлан х'отгор

"Ирча хуьлу даменан хин".

"Иза гхан хехо Салахъ хилла".

"Ирахъ латта Мор а ца хилла, бай т'е охъавовжна."

«Овзда мотт»

Дайн орамашкара дувйна сьхадот'уш цхъа т'илла, а
 нохчийн стаг верга, стаг воцурга шен латина калла.
 Цигара сьхадаблла ду «Хъайн багах сьхадалазчу дешан
 ву хъо, багах сьхадабллану дешан дай ву хъо» боху кина.
 Нахалахъ айхъа мел аьллану данах жобналла ву бохур
 ду и. Далла а, нахана гергахъ деза, сийлахъ ду аьллану
 шен меттан доладар я багах сьхъа мел долучу дешан
 овздангалла ларъяр. Ткъа и мотт харга а, илхонда а овздан
 адамна бала хин болчу кенара бийцар лавкхийчу к'аьл
 зуламечу лазарех ду.

Дон хила тарго т'ийлачун, миеканун, дархочун, дон
 ойла хъостун к'еда, мерза, аьхна, довха а, ят'ийлар, дон
 хъовха, поп санна волчу кьонахчунна а дувра а, кавалла.
 Меттан хазалла а, меттан говзалла а гучу жкхар ма, лав
 вайнехан т'едалехъ. Далла т'ибадат деш, цот'е безам
 балхош, адамашна юкьахъ делла дов дерзон, ч'архонна
 юкьахъ масла тат деш, да-нана хъостун.

Овзда мотт бийца стаг шен бераллехъ дувйна т'амна вел
 баккхийчаьрга ла а дуг'уш, цьргара масал обдуш. Хала
 делахъ а, иза дахарехъ ца хилча йини йоцу уггаре а
 коьртаниг ду. Овзда мотт адамийн юкьаметтиган шавна

Ма-тарра
 а, лач а
 лавмел:

Изложе-
 ни

		<p>хилла ца 1а, иза вайх х1ораннан сица, кхетамна хилла дог1у жовх1ар ду. Цо г1о до озда болчу нехан лаамна к1ел ца вобдуш, цунах ларвала а, шен дахаран новкъахь ц1ена чекхвала а. (Уцнев А.Х.)</p>
<p>Грамматически талларты</p>	<p>Талламан шиктанг</p>	<p>«Ненан дарбане куыг»</p> <p>Цхъана ламанан1юбртахь дехани хилла киний, к1аг1а дог1у. Кху дувненахь яккха шен обмар чекхъял1а, цунахь д1акхелхина. К1анг на виена. Т1аккха ц1еххвана на авала волавелла, кертахь даа-мала шорта долдувехь.</p> <p>Дарбанчашна а, х1ума хуучу пахана а т1екхийшина гва гергарчара. Амма дарба карош ца хилла.</p> <p>Шиккъ а эйна, метта охъавижина к1анг. Кхин дан амман ца хилла, махкахь а дика везан, ц1е яханчу шайхана т1ебахана цуьнан гергара нах. Шайхе д1адийшина ма дарра. Шайхо аьлла:</p> <p>– Цуина токх нанае шен куыгта бина кхача а бен ца хилла. Иза толур ву, нагахь санна аша цуьнан ненан куыг кхетта кхача баабыхь. Кхин дан дарба дан цуина. Кхача а кербант, ненан коша ц1е бэхана вуьйи. Кани а аьхана, шаан1а а аьху кхачех ненан дакъаделла куыг хьакха цайишина цар. Ц1а кхача к1антана хьалха биллина цара. Вукхо бивна, ц1а а цуи де далале, то а велла, меттара хьалаг1автнина к1анг. (133 дош)</p>
<p>Карла тав кхар</p>	<p>Шеран талламан шиктанг</p>	<p>«Кехат»</p> <p>...Маьрк1ажал т1аьхьа ц1акхечира нана. Цет1елира а динчух. Йиттина ирхъобхкина берийн бедарш, чохь юучух хаза яьлла хьожа, бовхачу маьнги т1ехь довзу ши к1анг.</p> <p>–Дукха яха хьо! Хьо-м х1инца аса цадийриг1а ден, йоккха ма хилла. Хьан да, ц1аваг1ахь, тешар а вац, ахьа шикта г1удлакхан до аьлча.</p> <p>Амма йоб1ан б1абра хьабжча, ненан бое хийнабелриг1а. Йоб1горказ чу хьабжний а, цу цу чувра кехат1елванийн хира.</p> <p>Кехат нанае Х1азанах лечкьоран шен бахвана аьлла. Нанна дика хьара, Х1азанна шен еил1а дукха да везийна. Тидаме эшнера бакхийчийн санна йоду йоб1ан амал ойла, мотт. Цудела йоб1ана, и ирча кхав хезча, цхьа к1удла хиларна кхоьруш ца аьллера нанае да валарх лавина. Хан яьлча, х1ума ширло, цул т1аьхьа сатоха хала цахир-кх аьлла, дитинера...</p> <p>(115 дош. С.-С. Саидов. «Мажьелла кехатан цуьри»)</p> <p>Грамматически тедиллар.</p> <p><i>Синтаксически таллам бе:</i></p> <p>1-ра вариант -1 предл. 2-г1а вариант -7предл.</p>

9 класс
Нохчийн мотт

Карладак
кхар.

**Тадламан
диктант**

«Хьоме юрт» Ж.Махмаев рузмаган хьесапаш аг 1677

Самаевлла и Габнен кхайкха юьйлаелча, хьадаг Габнен дара Алхаест. УьйтIа вавлла хIокхо дамаз обинушехь, овлаюккьерачу маьждигехь молла а кхайкхира. Губьреца тийналлехь цIена, мукьамехь декара цуьнан аз.

Хьуьна йнестера дIахьабжча, дIо-о лаха чохь гора Алхастан юрт. ХIокху метгехь, жа басенца дажа дIа а ховций, охьахуура Алхаест тохара жималлехь. Аренаши юкьаерзийначу плен юьрте а хьобжуш, хийла ойланаш йорачо.

ХIетахьчул дуккха а хийцаелла юрт. Шорьелла, ковкертан алесамдевила. Делахь а, Алхастан юрт ю и, хьалха санна, дагна хьоме а, хьалха санна, дагна гергара а.

Алхаест хIинца лавгтачуьра дIа йолалуш яра буюьре хьун. ХIокху хьанашна а дара Алхастан гергарю, Губьреца а, ала мегар долун, жималла кхузахь цIенан.

ГиндагIашкахь а, Гувмеа чIожан басенашна кхуьру, кегийрачу хьанашкахь а дIа ахнера Алхастан. Мюма тIулг, хIора дитт гергара дара кхузахь. ДIа бIаврг мегар тоьхначохь гуш долчу суьртанна хилларш-делларш дагатуьйсура.

Хьуьна йнестера дIа Гуме-хи долчу агIор варша боьрзучу ворданан повкьа дIа волавелира Алхаест. Цуьнна кьилбехьа бIавлланган а, пхонан а орамаш юккьера схьадолуш шовдIа дара.

(145 дош)

Чолхе-
дхьавакхе
тIа предло
женеш.

**Изложе-
ни**

«Доттагий»

Арахь яьдлачу гIовгIанаш а, тоьнан татаьнах а всера тIа дIа берзан кIезий, шенан бена чохь цхьана сонаш дIа аьбий доккура. Царна топ тоха дегара хеташ, вехха лавгта дIа Атби. Уьш кегий долу дела цараш кьахетара цуьнна. Уьш дIа дойуш йита мегар доцийла а хууш, жа юккье дилхинчу берзалона каеттан дувмен давна уьстагIий шенан тIа хеттарг дага а лавна, кIезийн зIуганна юккье тоь туьйхира Атбие. Делларг, дийна дIенарг муьха дуь а хьожуш, пхий а кIеза дийра цо.

Барза а далон метта веара и ший.

Вало, Ваха, хIинца цIа а гIой, колхозан правленехь болчаьрга вайшиммо берзалой яийний ханйта, шенан дуьри хьажа вогIур. Борз ерна уьстагI-хIума а ма йогIу вайшинна. Пайденна йончу яьдлехь а, ае барзана дIара

цлока схъайоккхур ю, - аьлла, ша буха а сецна, Ваха ца хъажийра Атбис.

Ткъа х'локху Барзина х'лун до вайша? - аьлла хавттира Вахас. Шех кьинхетам байта савна, г'ийла б'лаьртан керчадора ж'аьло, шен ц'еяьккхича.

Барза соьца ца Гийча дер дан, чевнан д'аьрзван, олира Атбис.

Шен г'оьрмиг а эцна, Ваха ц'ехъа волавелча, ц'ога а лестон, ц'ийзан меттахделира Барза.

Барза, хьо г'ад'ен деза кхузахь, цкъачушна, хьуо тодаллалц. Со кест-кеста во г'ур ву хьуна кхуза, - аьлла, коьрта т'е куьг а хьокхун, Вахас ша хъаьстича, шен бохучух кхетча савна, Вахина т'лаьхъа ца г'уртуш, Атбина сецира иза. Ваха ца вахара.

Гуьйре шельелча, жа колхозан ферме дашйира Атбис. Борз ерна колхозо уьета г'а, ц'локарчех пачхьалкхо дунта делира Атбина. Барза а, чевнан д'а а йьрзана, тодалла. Цъхана дийнахь кегийчу Тахарина х'лума яш хьуьна вахара Атбис. Иза дара г'ай. Цъха а дар той те хъа берзан бена т'ейоьдуш аьлла, хъажа вахара иза, Амма иза, до т'е а тесна, къайлабахнера. Т'ейо г'ун цъха а дар яцара.

Берзан бен д'анарбелла карийча, дукха хан йоцнуш хилла дерг дага доьцуш ойла еш а лавттина.

ПЛАН

Берзан к'езий дайар.

Ваха Атбис ца хъажор.

К'ант ж'аьлега г'ийла хъажар.

Барза тодалар.

Берзан бен карор

ОГЭ
сипони-
манс,
омонимани
антони-
манс

Талламан
болх

«Нрсе б'лаьрхин»

Х'инишани д'адаханчу шен дахаран дерриге сурт дубхьал х'оьттира Ахъядан оцу миногашкахь. Х'лара ког а шершина, Инах чувог'ун, кхуьнан кара сара цъха жима колл. Иза карахь йолу куьг кегийра деладора. Аьрру куьйго схъалаца бег'ийла х'лума доьхура, амма кхо юьхъанца катобхна т'улг, карара а баьлла, керчина Инах чубахара. Охъакхавчча цо давккхина тата халла бен да хезира Ахъядана... Ког д'атасабала х'лума яцара...

Ницкъ г'елбеллера. Дерриге а дег'ах шийла хъанар тоьхнера. Колл карахь йолу аьтту куьг кулла т'ерану к'лохцалгана шина-кхаа меттехь хадийнера. Куьг а цъхъаре а ц'ийна дубьнера, амма иза тергалдечохь дайара

гУуллакх. Клантана вала на даъара, иза на генара шен дахаран тIаьхъара минотан тIехИгитина бохучух...
ЦIехъана цъана хIуманак кхераделла дIанккхара хьоза. Ткъа ошцу минотехь лакхара охъа. дIийна дубоьра кIентан куьйга тIехула охъабеара бека. нуьйра, къорза бухка...

(123 дош. Саракаев Хь. «Ирсе бIаьрхин.»)

Грамматически тIедахкарш.

1. *Синтаксически таллам бе:*

1-ра вариант 2-гIа вариант

1-ра предложени 3-ра предложени. (ЦIИ)

2. *Синтаксически таллам бе 4-чу предложенина. (ЦIИ)*

Чоахе-
сарара
предло-
жеш

Сочинени

«Къинхетаме хилар»

(ЦIИ)
дагтам
сезан,
метIага,
бахъанш,
дIапанона
а,
бараман)

Талламан
шкIант

«Борз.»

ЦIехъана на делочух шеквалла етаг санина, самбокъа ойланан а, бIаьрган а, сана а сенина. тIехъа хъабжира иза. ГIан-пабарх дубъвал догIуш долу сург санина, гена а волуш даьтган цъа етаг хетавелира цуина. Баймарзае воькна бIаьргаш дIахъаббира, амма цу сохьтехь дIабилтира. ТIеназа вайра и етаг. Юха а шех на тешан дIеррина, охъатаIна хъабжира иза. Амма цъа а вадара гуш. «Хьокхеравелча, тIехъа ма хъажалахь», -дагатемира Баймарзина жима волуш нанас шена дина хъехар. ГIогана уллохь болчу гIодамийн такхорах букъ товхна, дIахIовтира Баймарза...

ГIога уллохь яра хIинна. Ткъа нишкъ хIаьча нуьйра иккхина, уьетаг дIабаьха. Ма кхин хIуьа на оьйра Баймарзина. Цъабакъду, Симбайн жIавлена хIара байк волуьитур ву бохург бакъ-м дацара. Стаина аьллера бохуш, ша Симбай ма ву, кхин къа на хеташ, топIухур волуш. ХIинца хIув дийр ду ца хууш даьтира Баймарза...
(130 дош)

Даран
суьртан
тIегуху
предложен
еш.

Сочинени

«Мотт- дахаран хазна»

Даран
суьртан
тIегуху

Изложени

«Ден до залга»

ВорхI клант ву Даркешан. ВорхIе а шен боьвалла. Цуьнан гIорторан. ВорхIе а шеннаш санина, догIман

долуш, болатях вобттича сашна, онда, Хлуманях а
бл'аьргнег'ар тухур долуш, Вухавер воцуш, Гуьрг'ар,
текхарг а йоккхур йолуш, ч'арх-аьлний, шайг'ан педан
багара маха а бохьур болуш, майрний, Г'иллакхах вухур
воцушший, яхь д'алур йоцушший.

Иштга кхийна уьш дас, Цо х'инца а олу шен
к'енташка: «Хьалха а ма хила, т'аьхьа а ма хила, Шун
меттиг юккьехь ю».

Цкъа воккхахволчу Аьрзуе, Га а ца велла, хьаттира деган:
«И юккьера меттиг х'унда хоьржу ахь тхуна, ва дада?»

Даркен обг'аз ца вахара ону хаттарна, Тера дара с'ан
лардинчух, «Хьалха виьла Теминарг массо а х'уманна
т'ехь а хьалхара хила лууш хуьлу, т'ехьа сена Теминарг
массо а х'уманна т'ехь а т'аьхьара хила лууш хуьлу,
Хьалха валний, т'аьхьа виенй етаг гуттар а караво,
Муьлххачу а т'уллакхан коьрта йозалла шена т'еобцуш
ерг юкь ю, И онда елахь, халкьан дов доьр да», – деган
делира Даркена.

Ден хьехар лардира к'ентана, Цагарина паччахьан
салтанна к'ело ян баханчохь а, Коьрталла ца кьевенра
цхьаьнща а, Кхечаьрца цхьанийсса лийтира вежарний
Хьарг'ий, Олхазаррий, Маккхаллий, Т'аьхьарчунна,
цхьаьрсах чов а йинера.

Салтийн тоьпан а йохьуш, Цагарин тоба ца йирна
гнхоша доккха са даьккхира... Цхьана Аружин тоьхь т'ехь
ца хаалора я хазахетар а, я халахетар а, Цва йоблдера шен
кхузткье штт шара чохь к'ентий кхерамечу повкьан,
бохуш, уьш могуш-маьрна бухабьрзаре хьежарх
Ворх' к'анг ву Даркенин довзалехь, Ворх' к'анг – деган
ворх' са, Цхьана деган эшарехь дегтало и ворх' са,
цхьанна цагам хилча, берриге а кийра Говжон, хазахетар
хилча, кийрахь меттиг ца тоьуш...

Кхо к'анг дена дуьхьал х'обттира, Хьалха виетхилтира
кханах воккхах волу Хьарг'а.

Дада, тхо духадирзи, зен-зулам ца хуьлуш.

Бакьахьа хир ду, – к'ентийн бл'аьра ца хьожуш, бел
допчуха жоп ло Даркена, Парг'ат хила.

Нана йолчу боьлху к'ентий.

Нана, тхо духадирзи, могуш-маьрна долуш.

Некьан хьовзамах, тоьхь Гаржонах лардойла шуьлда

Дада, – меллана дека тийналехь Аружин аз, – Даркуьс
нарг'ат довла.

Воккхах волчу вешина Аьрзуна т'еобьлху вежарна.

Тхо духадирзи, дагалаьнарг кхочуш а дина.

Нахана хьалха корта охьабахийта меттиг-м ца йитина ан.
вайна? -- ховтту Аьрзуе.

-- Ца йитила, -- жон до ХьаргIас.

Дика хир ду, -- там хиларна боху воккхих волчу ванале.
Хьовса шайн гIуллакхе... (343 дога)

(С. Яхьяев «ГIихойн Таймасха»)

Хьесап:

1. Ден дозала..
2. Ден хьехаман.
3. КIетгана ден хьехар дарлар.
4. Аружин дознала.
5. Дена дуьхьал «Iоггар.

Хуьттурин
ин йоцу
молхе
иреложен
ев юкьвара
мхетам.

Галламан
болх

«ТIавьхара гувьIре»

ГувьIре дIаяла герга яханера. Мокха нардо тIедийна
лаьмнашкара охьа пийла мох хьабкхира. Дека хезин
олхазарин а дацара, амма напгахь тIехьоккхан полла ма
хуьлтура. ГIалахь даима а хьобкхун мох бара, яьла дама
яра. Декаш хьозий а дара, ткьа урам некьанкахь цкьа
цхьанхьа ховшун, цигара дIахьовдий, кхечухьа ховшун,
целаш кхокхий а дара...

Курганов дукха лерина Бенюга дIахьабжира, жиману
стаге на тIедилтинаре кхочушдалур дуй-техьа пийла
волшун санна. Бенюс цунна гIера бIаьргIа да на бIаьргIа
сох тена мегар ду, хьуна, бохун санна. Иакет ехьа и бIаьргIа
агIорхьа а вавла, Тапгахьа хьабжира иза. Ценивалла
внелра иза: мел тера яра иза хIинца Ульяшевах, дIаьргIа
хьомечу Ульяшевах...

Шийла ГувьIре яра. Вокзалана тIо а бIаьккхана урула
ваьлла -- Беню, вобна волшун хьабхьа дIа а хьобжIа
цхьана а маьIтехь сенира. Шелюно лерган дахьадора,
коган шелбора...

(125 дог. С.-Б.Арсанов. «Маца девза догтагIалла.»)

Грамматически тIедакарин.

1. Синтаксически таллам бе:

1-ра вариант	2-гIа вариант	3-гIа вариант
Ч-IЦI-на	Ч-КII-на	X йоцчу ЧI-I-на

Литератур
ин меттан
спизан.

Изложен
и

«ДогтагI вонехь вевза.»

...Повкьа дIавовдун. Ханпанина герга дувийна гора вевза
юкьбехь дIа-схьа целхан долу кIантгий йоI Iий. И наь
дара Iабдурахьманний, Маликий.

-Iовдал ма лела! ДIаяхийта со! Охь на хети хьуна сенца
квийсавала!- пIогIа хьобкхура Маликае.

-Ахь сайна дош даллац-м йобхувьIтур яц! Дийца Маликае,
реза юй хьо ас бохучунна? -- ховттура

Габдурахъмана, пхъаьрсаи дIаса а тесна, некъа юккье в
хIобгтиша...

Оцу заманчохь царна тIекхечира говрахь вогу
Ханпаша.

-Хьо хIунда йоблху, Малика?-хавттира но, говра тIера
охъа а эkkхаш.

-ХIокхо дIаяха ца юбту-кх,- жоп делира Маликае

-Бобрпачу стагана бакъаха дац иштга осала
делча. ДIаяхийта иза шен новкъа,- элира Ханпашае
Габдурахъмане.

-Иза хъаи тIуллакх дац. Яхийта кхузари хъайи а таван
тIечевхира Габдурахъман.

-ХIун бахара ахъа? Кхин цкъа а адал иза!-овгIа ве нуна
тIеволавелира Ханпаша.

-Хьуна хезнарг бахар-кх,-чIогIа ластийна тIара туьйхира,
цо Ханпашина.

-ГадIехъа, Габдурахъман! Со лодда хъаи, ца тIен велла
мохь хьобкхуш, йобхнера Малика.

--ХIунда туьйхи ахь суна, ва Габдурахъман? Со хьобх дага
тIерташ ма вацара. Хъайга хаза аьлча *кхета мегар дан хьа*

-Дера туьйхира, хьобх хIумма а эхь ца хетани, айса юхда а
тухур долу дела,- шолгIа тIара тоха дагахь, чугIобртира
иза.

Кхин дIа са ца тохаделира Ханпаше.

-Дика ду делахь. Хаза аьлча хуш вацахь, дIа ца хъайи?

Шен ницкъ ма-ббу буй тоьхна, Габдурахъман кхобкхуш
дIавахийтира Ханпашае. Иийсса бергал вожна тундуьв
иза даьтгахь, бетих жимма цIий а обхуш. (В. Матиев)

ЦIаг:

1. Ханпашае тидам бинарг.
2. Габдурахъман шен дагахь дерг нуьккъалла кхочун ден
хилар.
3. Ханпашина иза кхето лаар.
4. Габдурахъманан сонгалла, осала дла.
5. Ханпашин собар.
6. Габдурахъманан цаванар, «цакхерар».
7. Иийса бекхам.
8. Хетий шуна Ханпаша овзда а, майра а?

Синонимни
да
етIа, метник
ан бух

Талламан
болх.

«Воккхачу стеган доIа»

Цъа-ни тIулч йоккхуш, цеволний дIаса хьожуш тIаькх,
а масех тIулч йоккхуш, делара воккха етIа.

Ихьовзза тIекIелдина хиллачу цIеионна юххе а
вахана, Iасанна тIе а тавIна, сецира иза. Вомбанана аьтIа
дIаяхийтинера кхузахь бIаьрга мелтун йолу тIишло.

Тлаккха, лекха нохчийн холхозан куй дӀа а
баьккхина, киснара схьадаьккхина йовлакх коьртах
хьаькхира цо.

Арахь йовха яцара. Кхузткъе итт шо сов хан хир йодуш
воккха стаг лаьтгара дегӀе дагар дегӀташ...

ЦӀеххьана коган чуьра са дӀадаьлча санна цхьа
таманийна охьалахвелира иза... Со сикха
тӀеволавелира. Со а гина, воккха стаг, шегара даьлла цхьа
гӀалат суна ца гайта гӀертан
санна хьалайавелира. Маршалла а хьатгина догӀа даьлла
даьлла хьан даьлла хьаттира ас.

-ХӀан-хӀа!... Лаза сан догӀа денна, мовтуш а ма ван со мӀ?

-ХӀокху цӀенон чохь Ӏан гергара нах бара хьан?

Воккха стаг, цхьа таманийна соьга схьа а
хьаьжна, дӀавирзира... Шен бӀаьрхин суна ца гайта
гӀертара иза.

Дуккха лаьттира тхойшиь, виет а ца хуьдуш...

-Сан кӀентан хӀусаман яра кху чохь... ХӀинца кӀант а
ван, цунах йисина хӀусаман а яц...

Тлаккха, куй дӀа а тиллина, дегӀа шеден дӀа а
хӀовттина, доӀа дан хӀовттира. Ас тӀаьхьара «амин» а
оьдуш, дехха дира воккхачу стага доӀа. (170 дош).

Хь. Тухашев

ТӀедидларш:

1. Хьалхара предложени юьззина синтаксически кьасте
2. Айдаран, хатгаран предложенина буха сив хьакха.

Картадак
квар

Шерап
талламан
диктант

«Ирча буйса»

Иза дара гурахь. Базар дӀаюьйхира. Шен хьешан,
гӀалагӀазкхичун, куьг доцун, Тодика а йина, ин гӀаьхьан,
шо кхаьчна хир долуш воду шен кӀант юьххе а ханйна,
говра-ворданахь, цӀа ван новкӀавелира Раеу.

Суйре тӀетаьӀера. Чубуза цӀий белачу мавдхан
зӀенарша кхелина Ӏаьржачу мархийн йистан, дӀадишчу
аьчган басахь лелара. Цхьа байн хьекха болабелла мох
тӀаьхь-тӀаьхьа чӀагӀлуш лаьтгара.

Дерриг а Ӏалам меттахделира. Таганца делхан, борз
санна угӀлуш, шакарна цӀийзан, буйреа «дур» дара гевар,
догӀлуш. Чехка йогӀура буйреа Ӏаьржа мархан.

ЦӀеххьана, стигалара ластийна охьахьаккича санна,
овӀазе тулгӀешна а боккхун, дегӀаца дӀахуьдвире Раеу
шен кӀант.

НуьцкӀачу дорцап ткъевнаца кӀур хьийзош,
садокхийла яйна, холчохь висира и ций. Некъ гуш
бацара. Раеу некъах тилира. Цхьа а ларбӀар йоцчу, воду

агу билгалыоцчу цу некъан хъсан дан пидкъ боцун корта
хъавзнера цуынан.
(131 дош)